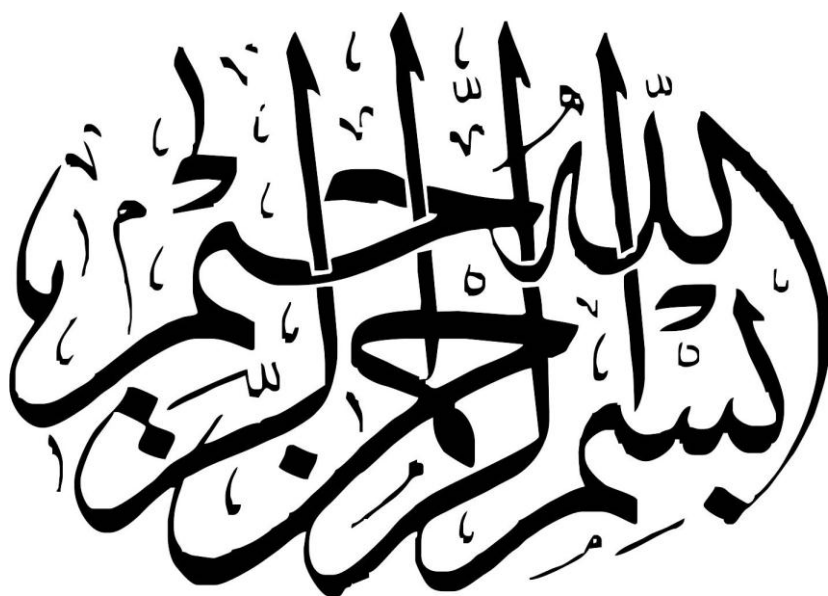

دانشکده‌ی الهیات و معارف اسلامی (شهید مطهری)

پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد

الهیات و معارف اسلامی - فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

سیره‌ی متشرّعه و کاربرد آن در استنباط فقهی

استاد راهنما:

دکتر محمد تقی فخلعی

استاد مشاور:

دکتر محمد حسن حائری

دانشجو:

زهرا سادات احمدی سلیمانی

زمستان ۱۳۹۲

تقدیم به

تمامی بزرگ مردانی که ایمان را نه در لفاف
کلمات، که در پرتو

آزادگی و آزادیست

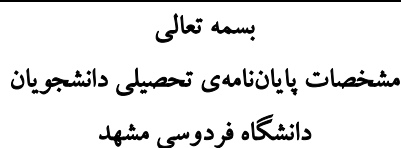
به دیگران آموختند.

تقدیر و تشکر

حمد و سپاس خدای را بر آن چه نعمت بخشید و بندگان را ترغیب فرمود که شکر او را به جای آورند.

و اینک به امثال فرمان الهی و نیز به شکرانه‌ی نعمت‌هایش، قدردانی از زحمات پدر و مادر مهربانم را بر خود فرض می‌دانم؛ چه آن که آموخته‌ام، کسی که شکر آنان را به جای نیاورد، شکر خداوند را به جای نیاورده است.

و نیز او را سپاس می‌گویم که مرا به هم‌نشینی با رهروان علم و معرفت، مفتخر ساخت و فرصتی عطا فرمود تا بنده‌ی ضعیف خویش را در طریق علم و دانش بیازماید و به شکرانه‌ی این نعمت و براساس آموزه‌های مدرسه‌ی دین که فرمود: «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمُنْعِمَ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ» قدردانی و تشکر از اساتید ارجمند، جناب دکتر فخلعی و جناب دکتر حائری را بر خود لازم می‌دانم؛ اندیشمندانی متعهد که تمام سعی خویش را در اشاعه‌ی معرفت، اخلاق و معنویت مبذول داشته‌اند. بی‌شک، اجرشان نزد خداوند علیم و خبیر محفوظ است؛ که به استناد آیه‌ی کریمه‌ی ﴿إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ﴾ کلام ارزشمند و عمل صالح به نزد خداوند صعود می‌کند.

عنوان: سیره‌ی متشرّعه و کاربرد آن در استنباط فقهی

نام نویسندہ: زہرا سادات احمدی سلیمانی

نام استاد راهنما: دکتر محمد تقی فخلعی

نام استاد مشاور: دکتر محمد حسن حائری

دانشکده: الهیات و معارف اسلامی (شهید مطهری)	گروه: فقه و مبانی حقوق اسلامی	رشته‌ی تحصیلی: الهیات و معارف اسلامی - فقه و مبانی حقوق اسلامی
---	-------------------------------	--

تاریخ تصویب: ۱۳۹۱/۲/۱۹

تاریخ دفاع: ۱۳۹۲/۱۱/۵

● مقطع تحصیلی: کارشناسی، ارشد

تعداد صفحات: ۲۳۸

چکیدہ:

«سیره‌ی مشرّعه» به عنوان یکی از اسناد کشف شریعت، عبارت است از سلوک عمومی متدّینان عصر تشریع که تدبّین آنان در شکل‌گیری و قوام‌چنین سیره‌ای، وجه تعلیلی یافته است.

در این نوشتار، پس از تبیین چستی «سیره‌ی مشرّعه»، نسبت آن با تأسیسات مشابهی چون: «سیره‌ی عقلا»، «سنت»، «اجماع» و «ارتکاز» مورد بررسی قرار گرفته و به این طریق، امکان تبیین شرایط حجّیت و موقعیت دلالی این نهاد، فراهم آمده است. در ادامه، ادله‌ی اعتبار «سیره‌ی مشرّعه»، مورد نقد و تحلیل دقیق واقع شده است. فصل پایانی نیز به ارزیابی عمده‌ترین کاربردهای فقهی اختصاص یافته است.

اِشْتِراط موضع موافق شارع در حجّیت «سیره‌ی متشرّعه» و تحلیل آن ذیل سنّت قولی و فعلی، تقدّم دلّالی «سیره‌ی متشرّعه» بر «اجماع»، تحلیل عینی «ارتکاز متشرّعه» بر پایه‌ی «سیره‌ی متشرّعه» و برتری آن به لحاظ حجّیت، اثبات حجّیت ذاتی و عقلی «سیره‌ی متشرّعه» و نیز نادر الوقوع بودن استناد تامّ فقهی به «سیره‌ی متشرّعه» در میدان فقه، از دستاوردهای این پژوهش است.

کلید واژه:

۱. سیرہ

۲. متشرعہ

۳. سیرہی متشرعہ

۴. معاصرت معصوم

5. امضا

٦. حجّیت

۷. استنباط

امضای استاد راهنما:

تاریخ:

فهرست مطالب

۱	مقدمه.....
۱	۱. طرح مسئله و تبیین موضوع.....
۱	۲. ضرورت و اهداف.....
۱	۲-۱. ضرورت.....
۲	۲-۲. هدف.....
۲	۳. پرسش های اصلی و فرعی.....
۲	۳-۱. پرسش اصلی.....
۲	۳-۲. پرسش های فرعی.....
۳	۴. فرضیه ها.....
۳	۴-۱. جواب به پرسش اصلی.....
۳	۴-۲. جواب به سایر پرسش ها.....
۵	۵. پیشینه.....
۵	۶. کاربردها.....
۵	۷. نوآوری.....
۶	۸. روش کار.....
۶	۹. ساختار.....
۸	فصل اول: کلیات.....

مبحث اوّل - مفاهیم.....	۹
گفتار اوّل - «عرف».....	۹
۱. مفهوم شناسی.....	۱۰
۱-۱. مفهوم لغوی.....	۱۰
۱-۲. مفهوم اصطلاحی.....	۱۴
۲. پی جویی و تحلیل کاربردهای واژه‌ی «عرف» در نگاشته‌های فقهی و اصولی.....	۱۶
۳. قلمرو «عرف» به لحاظ متعلّق.....	۲۱
۳-۱. درآمد.....	۲۱
۳-۲. عرف عملی.....	۲۲
۳-۱-۲. تعریف اصطلاحی.....	۲۲
۳-۲-۲. اقسام.....	۲۳
أ. «عرف عام» و «عرف خاص».....	۲۳
ب. ترتّب «عرف» بر «ترک».....	۲۷
گفتار دوم - «سیره».....	۲۸
۱. مفهوم شناسی.....	۲۹
۱-۱. مفهوم لغوی.....	۲۹
۱-۲. مفهوم اصطلاحی.....	۳۳
۱-۲-۱. «سیره‌ی عقلا».....	۳۵

۳۸.....	۱-۲-۱. «سیره‌ی متشرّعه».....
۳۸.....	أ. تعریف لغوی «متشرّعه».....
۴۳.....	ب. تعریف اصطلاحی «متشرّعه».....
۴۳.....	ج. تعریف اصطلاحی «سیره‌ی متشرّعه».....
۴۴.....	۲. جداانگاری مفهومی «سیره‌ی عقلا» و «سیره‌ی متشرّعه».....
۴۴.....	۳. تحریر محلّ نزاع به لحاظ مصداق «سیره».....
۴۶.....	گفتار سوم - «سنت».....
۴۶.....	۱. مفهوم‌شناسی.....
۴۶.....	۱-۱. مفهوم لغوی.....
۴۷.....	۱-۲. مفهوم اصطلاحی.....
۴۷.....	۲. اقسام.....
۴۷.....	۲-۱. سنت قولی.....
۴۸.....	۲-۲. سنت فعلی.....
۴۸.....	۲-۳. سنت تقریری.....
۴۸.....	أ. تقریر در لغت.....
۴۸.....	ب. «سنت تقریری» در اصطلاح.....
۴۹.....	گفتار چهارم - «اجماع».....
۴۹.....	۱. مفهوم‌شناسی.....

۱-۱. مفهوم لغوی.....	۴۹
۱-۲. مفهوم اصطلاحی.....	۴۹
أ. «اجماع قولی».....	۴۹
ب. «اجماع عملی».....	۴۹
گفتار پنجم - «ارتکاز متشرّعه».....	۵۰
۱. مفهوم شناسی.....	۵۰
۱-۱. مفهوم لغوی و اصطلاحی «ارتکاز».....	۵۰
۱-۲. مفهوم اصطلاحی «ارتکاز متشرّعه».....	۵۲
۲. اقسام «ارتکاز».....	۵۲
۳. مناشیء «ارتکاز».....	۵۲
مبحث دوم - اعتبار سنجی.....	۵۵
گفتار اوّل - شرایط اعتبار «عرف عملی».....	۵۵
۱. اطّراد و شیوع اطمینان آور (کلیّت به جهت تکرار عمل).....	۵۶
۲. مخالفت نداشتن با «عقل عملی».....	۵۷
۳. مقارن بودن با عصر حضور معصوم	۵۷
۴. اثبات تقریر معصوم	۵۷
۵. عدم تصریح به خلاف در موارد کشف از مقصود متکلم.....	۵۸
۶. قدمت عمل.....	۵۸

۵۹.....	۷. تقارن و یا تقدّم «عرف» نسبت به واقعۀ.....
۵۹.....	۸. عدم مخالفت با نص.....
۶۰.....	۹. الزام آور بودن.....
۶۰.....	۱۰. موافقت با عدالت و نفع عمومی.....
۶۰.....	گفتار دوم - عدم حضور سندی «عرف» در فقه شیعه.....
۶۳.....	مبحث سوم - دیرینه.....
۷۴.....	چکیده‌ی فصل.....
۷۷.....	فصل دوم: سیره‌ی متشرّعه در مقام کشف و استنباط.....
۸۲.....	مبحث اوّل - شرایط حجّیت.....
۸۲.....	گفتار اوّل - اشتراط معاصرت.....
۸۶.....	طرق احراز معاصرت.....
۸۹.....	گفتار دوم - شرطیّت امضا.....
۹۵.....	وجه تمایز «سیره‌های متشرّعی» از «بنائات عقلایی» در مقام دلیلیّت و اثبات.....
۱۰۰.....	یادآوری.....
۱۰۱.....	چکیده‌ی گفتار.....
۱۰۱.....	مبحث دوم - نسبت سنجی با تأسیسات مشابه.....
۱۰۲.....	گفتار اوّل - نسبت «سیره‌ی متشرّعه» با «سنّت».....
۱۰۴.....	گفتار دوم - نسبت «سیره‌های عملی» با «ارتکازات ذهنی» متشرّعه.....

مبحث سوم - میزان دلالت	۱۱۲
مبحث چهارم - ادله‌ی حجّیت	۱۱۴
گفتار نخست - ادله‌ی موافقان	۱۱۴
۱. عقل	۱۱۵
۲. کتاب	۱۲۰
۲-۱. آیه‌ی ۱۱۵ از سوره‌ی نساء	۱۲۰
۲-۲. آیه‌ی ۶ از سوره‌ی حجرات	۱۲۲
۳. سنّت	۱۲۳
۳-۱. نامه‌ی ششم از نهج البلاغه	۱۲۳
۳-۲. روایت ابو حمزه	۱۲۸
۳-۳. روایت حمّاد	۱۳۰
۳-۴. مرفوعه‌ی زراره	۱۳۱
۳-۵. «ما رآه المسلمون حسناً فهو عند الله تعالى حسن»	۱۳۳
چکیده‌ی بحث:	۱۳۴
گفتار دوم - ادله‌ی مخالفان	۱۳۵
نتایج نهایی فصل	۱۴۰
فصل سوم: موقعیت سندی سیره‌ی متشرّعه	۱۴۱
مبحث اوّل - کارآیی «سیره‌ی متشرّعه» در اصول فقه	۱۴۲

۱. جریان «سیره‌ی متشرّعه» در حجّیت خبر واحد.....	۱۴۳
۲. جریان «سیره‌ی متشرّعه» در برائت.....	۱۴۴
مبحث دوم - کارآیی «سیره‌ی متشرّعه» در استنباطات فقهی.....	۱۴۴
گفتار اوّل - عبادات.....	۱۴۶
۱. طهارت.....	۱۴۶
۱-۱. تنجیس متنجّس (سرایت نجاست از ملاقی عین نجس به ملاقی‌های بعدی).....	۱۴۶
۱-۱-۱. بررسی فقهی مسئله.....	۱۴۶
۱-۱-۲. استدلال به «سیره‌ی متشرّعه»:.....	۱۴۸
۱-۲. حلیّت اُکل خون باقی‌مانده در ذبیحه‌ی مأکول اللحم.....	۱۵۲
۱-۲-۱. بررسی فقهی مسئله.....	۱۵۲
۱-۲-۱-۱. مقتضای اصل در مسئله:.....	۱۵۳
۱-۲-۱-۲. ادلّه‌ی حلیّت مطلق خون باقی‌مانده در ذبیحه:.....	۱۵۳
أ. مفهوم آیه‌ی ۱۴۵ از سوره‌ی انعام.....	۱۵۳
ب. روایت حسن بن محبوب.....	۱۵۵
ج. ادّعای اجماع.....	۱۵۶
د. قاعده‌ی عسر و حرج.....	۱۵۷
ه. سیره‌ی متشرّعه.....	۱۵۷
۱-۲-۲. داوری نهایی در باب ادلّه.....	۱۵۸
۱-۳. نجاست ذاتی کفّار کتابی.....	۱۶۱

۱-۳-۱. بررسی فقهی (دلایل نجاست کافر).....	۱۶۱
۱-۳-۱-۱. کتاب.....	۱۶۱
أ. آیه ی ۲۸ از سوره ی توبه.....	۱۶۱
ب. آیه ی ۱۲۵ از سوره ی انعام.....	۱۶۳
۱-۳-۱-۲. سنّت.....	۱۶۴
أ. روایات ناهی از مصافحه ی با کفّار.....	۱۶۴
ب. روایات ناهی از هم غذا شدن با کفّار در ظرفی واحد.....	۱۶۴
ج. روایات ناهی از خوردن طعام در ظروف کفّار.....	۱۶۴
د. روایات دالّ بر لزوم اجتناب از سؤر کافر ذمی.....	۱۶۴
ه. روایات وارده در باب عاریه ی لباس از کفّار و حکم نماز در آن.....	۱۶۵
۱-۳-۱-۳. اجماع.....	۱۶۵
۱-۳-۱-۴. سیره ی متشرّعه.....	۱۶۹
۱-۳-۲. داوری نهایی در باب ادلّه.....	۱۷۱
۱-۴. نجاست ذاتی مخالفان مذهبی.....	۱۷۲
۱-۴-۱. بررسی فقهی.....	۱۷۲
۱-۴-۱-۱. توضیح اندیشه ی نجاست.....	۱۷۳
۱-۴-۱-۲. تثبیت اندیشه ی طهارت.....	۱۷۷
محور نخست: نقد و ردّ اندیشه ی نجاست (قول به کفر و نصب).....	۱۷۷
محور دوم: ادلّه ی قول به طهارت.....	۱۸۲

۱. سنت قولی.....	۱۸۲
۲. سنت فعلی.....	۱۸۳
۳. «سیره ی متشرعه».....	۱۸۳
۱-۴. داوری نهایی در باب ادله.....	۱۸۴
۱-۵. اثبات کر بودن آب به طریق خبر ذوالید.....	۱۸۷
۲. نماز.....	۱۸۸
نماز در اراضی وسیع.....	۱۸۸
أ. بررسی فقهی.....	۱۸۸
ب. مناقشه در دلیل سیره و تثبیت نظریه ی مختار.....	۱۹۲
۳. خمس.....	۱۹۶
جواز دفع خمس به دفع قیمت عین.....	۱۹۶
۳-۱. بررسی فقهی (ادله ی جواز).....	۱۹۶
۳-۱-۱. سنت.....	۱۹۸
۳-۱-۱-۱. اشاره به برخی از روایات وارده در باب زکات.....	۱۹۸
۳-۱-۱-۲. اشاره به برخی از روایات وارد در باب خمس.....	۲۰۰
أ. روایت ریان بن صلت.....	۲۰۰
ب. روایت ابوبصیر.....	۲۰۰
ج. روایت حرث بن حصیره.....	۲۰۱
۳-۱-۲. قیاس خمس به زکات.....	۲۰۲

۳-۱-۳.	«سیره‌ی متشرعه».....	۲۰۲
۳-۲.	داوری نهایی در باب ادله.....	۲۰۳
۴.	حج.....	۲۰۸
	طواف نساء در عمره‌ی تمتع.....	۲۰۸
۴-۱.	بررسی فقهی روایات وارده.....	۲۰۸
۴-۲.	داوری نهایی در باب ادله.....	۲۱۲
	گفتار دوم - عقود.....	۲۱۲
	معاطات.....	۲۱۲
	گفتار سوم - احکام.....	۲۱۴
	حجّیت کتابت در قضاوت.....	۲۱۴
	نتیجه‌ی نهایی فصل.....	۲۱۶
	خاتمه.....	۲۱۷
	فهرست منابع.....	۲۱۹
	أ. منابع خطی و چاپی.....	۲۱۹
	ب. سایت‌ها.....	۲۳۷
	Abstract.....	۲۳۸

مقدمه

۱. طرح مسئله و تبیین موضوع

استناد به «سیره‌ی متشرّعه» در مجال استنباط حکم شرعی، از امتیازات فقه امامیه محسوب می‌شود. مقصود از «سیره»، استمرار عادت مردم و تبانی عملی آنان بر انجام و یا ترک چیزی است و مراد از «متشرّعه» در لسان فقها و اصولیان، پایبندان به آموزه‌های دین و شریعتند. از این رو، «سیره‌ی متشرّعه» در یک تعریف تعلیمی، به سلوک عمومی متدینان عصر تشریع اطلاق می‌گردد که تدین آنان، تنها وجه تعلیلی تکوّن و قوام «سیره» است و از این رو، به گفته‌ی اصولیان حجّیش به صرف اثبات معاصرت با عهد ائمه (علیهم‌السلام) تمام است.

آن‌چه در این پژوهش مورد نظر است، تبیین ماهوی و دلالی «سیره‌ی متشرّعه» و نیز میزان کارآیی این نهاد در مجال استنباط احکام شرعی است.

۲. ضرورت و اهداف

۲-۱. ضرورت

آن‌چه از بررسی کتب فقهی بدست می‌آید، موقعیت قوی «سیره‌ی متشرّعه» در مجال استنباط است که بسی پیش‌تر از «عرف» مورد وفاق اکثر قریب به اتفاق اصولیان واقع شده است. با این وجود، پژوهش‌گران، به بررسی ماهوی و دلالی و نیز فحص از ادله‌ی اعتبار آن همّت نگماشته‌اند و تنها مسأله‌ای که به صراحت یا به ظهور، محور بحث واقع گردیده، اعتماد بر حجّیت اقتضایی این نهاد، پس از احراز معاصرت معصوم (علیه‌السلام) است که موجبات استناد فراوان فقها را در مجال فقه فراهم آورده است.

افزون بر این، وجود وجوهی متشابه میان این نهاد و تأسیساتی چون: عرف، سنت، ارتکاز، اجماع و سیره عقلی، موجبات خلط ناصحیح مباحث و در نتیجه، اختلاف نظر بزرگان در تشخیص عناصر مؤثر هریک از این تأسیسات را فراهم آورده است.

به هر حال، از آنجا که زیر بنای اجتهاد، به کارگیری ادلهی استنباط است، تنقیح دقیق ماهوی و دلالی «سیرهی متشرعه» و نیز نقد و ارزیابی کاربردهای فقهی آن و در نهایت ارائه‌ی گزارشی جامع از نحوه و میزان دلالت این نهاد در مجال استنباط فقه، ضروری است.

۲-۲. هدف

بر این اساس، هدف از پژوهش حاضر این خواهد بود که دو جنبه‌ی ثبوتی و اثباتی «سیرهی متشرعه» با اتخاذ رویکردی مقایسه‌ای در میدان تأسیسات مشابه، مورد بررسی و تحلیل دقیق قرار گیرد؛ تا در این راستا زمینه‌ی مناسبی برای تبیین دقیق موقعیت دلالی این نهاد فراهم آید و سپس در پرتو آن، میزان دلالت و کارآیی «سیرهی متشرعه» در گستره‌ی فقه مشخص شود و این خود، گامی هرچند کوچک در جهت توسعه‌ی کیفی اجتهاد خواهد بود.

۳. پرسش‌های اصلی و فرعی

۳-۱. پرسش اصلی

تا چه حد می‌توان استناد به «سیرهی متشرعه» را در گستره‌ی فقه واقع یافت؟

۳-۲. پرسش‌های فرعی

- أ. در نگرش امامیه، عنوان «متشرعه» بر چه گروهی اطلاق می‌گردد؟
- ب. مقصود از «سیرهی متشرعه» در منابع اصولی و فقهی امامیه چیست و از چه زمانی در زمره‌ی مستندات فقهی قرار گرفته است؟
- ج. چه عناصری در شکل‌گیری «سیرهی متشرعه» دخیل است؟ دخالت این عناصر در تکون این نهاد، چه تأثیری در دلالت آن به لحاظ اصولی دارد؟
- د. حدود و ضوابط اخذ به «سیرهی متشرعه» در استنباط حکم شرعی چیست؟
- ه. رابطه‌ی «سیرهی متشرعه» با تأسیسات مشابهی چون: سیره عقلی، سنت، اجماع و ارتکاز چگونه ترسیم می‌گردد؟
- و. قلمرو و میزان دلالت «سیرهی متشرعه» چیست؟

ز. «سیره‌ی متشرعه» چه نوع دلیلی است؟ آیا خارج از ادله‌ی اربعه است یا به یکی از آنان باز می‌گردد؟

ح. ادله‌ی حجیت «سیره‌ی متشرعه» در میان ادله‌ی لفظی و لئی کدامند؟

ط. آیا حجیت «سیره‌ی متشرعه» مورد وفاق همگان است؟

ی. آیا «سیره‌ی متشرعه» می‌تواند دلیل بر مسئله‌ی اصولی واقع شود؟

ک. کارآیی عملی «سیره‌ی متشرعه» در مجال فقه چه اندازه است؟

۴. فرضیه‌ها

۴-۱. جواب به پرسش اصلی

با توجه به محدودیت‌های نهاده شده در طریق حجیت «سیره‌ی متشرعه» و لزوم اثبات معاصرت آن با عصر تشریع، احراز تحقق «سیره» و استمرار آن کار بسیار دشواری است. از دیگر سو، با طرح ادله‌ی موافق با مضمون «سیره» در بسیاری از فروع فقهی، امکان احراز معاصرت به طریق اصل تلقی نیز منتفی می‌گردد. از این رو، محتمل است کارآیی این نهاد در گستره‌ی فقه بسیار نادر باشد.

۴-۲. جواب به سایر پرسش‌ها

أ. به احتمال قوی مراد از «متشرعه» در لسان فقها و اصولیان، پایبندان به آموزه‌های دین و شریعتند. احتمال دیگر در این مسئله آن است که دایره‌ی متشرعان را به اصحاب ائمه علیهم‌السلام محدود نماییم.

ب. «سیره‌ی متشرعه» به سلوک عمومی مسلمانان عصر تشریع گفته می‌شود که تنها عنصر مؤثر در آن، حیثیت تشرع است. بررسی کتب کهن فقهی و اصولی، گواه بر آن است که این نهاد بسی پیش‌تر از «عرف» مورد توجه دانشیان قرار گرفته است؛ اگرچه تصریح به اعتبار آن در کتب اصولی متقدم دیده نمی‌شود. لیکن محتمل است که ورود این اصطلاح به عرصه‌ی فقه و اصول، به حدود دو قرن اخیر بازگردد.

ج. به نظر می‌رسد تنها عنصر مؤثر در تکوّن سیره‌های متشرعی، حیثیت تشرع متدینان باشد. از این رو، به گفته‌ی اصولیان حجیت آن، به صرف احراز معاصرتش با عهد ائمه علیهم‌السلام تمام است.

د. اکثر قریب به اتفاق اصولیان، تنها شرط حجیت «سیره‌ی متشرعه» را احراز معاصرت آن با عصر تشریع دانسته‌اند. در این صورت، به صرف معاصرت، حجیت اقتضایی این نهاد، فعلیت می‌یابد. محتمل است که شرط عدم ثبوت ردع نیز در زمره‌ی شرایط حجیت قرار گیرد.

ه. پاسخ به پرسش پنجم از پرسش‌های فرعی را در چند بخش جواب می‌دهیم:

- پر واضح است که متشرعه به حیثیت عقلایی خویش، با احکام فطری، عقلی و عقلایی نیز هم‌نوا هستند. از این رو، بازگشت «سیره‌ی متشرعه» در مواضع عقلایی به «سیره‌ی عقلا» خواهد بود.

- اشتراط احراز معاصرت در حجیت «سیره‌ی متشرعه»، به معنای تحلیل دلالتی «سیره‌ی متشرعه» ذیل یکی از اقسام «سنت» است. از دیگر سو، با طرح «سیره‌ی متشرعه» در مواضع شرعی محض، احتمال بازگشت آن به «سنت تقریری» ضعیف، و فرض تحلیل دلالتی آن ذیل «سنت قولی و فعلی» قوت می‌یابد.

- به نظر می‌رسد از آن‌جا که ملاک در تحقق «سیره‌ی متشرعه»، حصول سلوکی اغلبی و اکثری است و برخلاف اجماع، احراز اتفاق کل در آن شرط نمی‌باشد، با تحقق «سیره‌ی متشرعه» و احراز معاصرت، دیگر نیازی به تحصیل اجماع نباشد؛ به ویژه آن‌که فقها نیز در زمره‌ی اکابر متشرعه با این سلوک همراهند. افزون بر این، به گفته‌ی برخی، «سیره‌ی متشرعه» حلقه‌ی واسطه میان اجماع و دلیل شرعی است.

- به نظر می‌رسد، حکمی که در اثر تکرار مستمر سیره‌های متشرعی مشروع، در ذهن ثبوت و استقرار یافته باشد را «ارتکاز متشرعه» نامند. طبق این گفته، «ارتکاز متشرعی» بر «سیره‌ی متشرعه» تقدم دلالتی خواهد یافت.

و. به نظر می‌رسد که «سیره‌ی متشرعه» تنها دال بر احکام وضعی چون: مشروعیت، عدم وجوب و عدم حرمت است و دلالتی بر احکام تکلیفی ندارد.

ز. همان‌طور که پیش‌تر گذشت، اشتراط احراز معاصرت در حجیت «سیره‌ی متشرعه» فرض تحلیل آن را ذیل «سنت فعلی و قولی» قوت می‌بخشد.

ح. آن‌چه مسلم است، اعتماد دانشیان به حجیت اقتضایی و عقلی «سیره‌ی متشرعه» است و اما دلالت اسنادی از کتاب و سنت بر حجیت این نهاد - حداقل در مواردی خاص - نیز محتمل است.

ط. در نگاه نخستین چنین به نظر می‌رسد که اصولیان بر حجیت این نهاد وفاق یافته‌اند.

ی. با توجه به جریان «سیره‌ی متشرعه» در مسایل تبعیدی محض، فرض دلالت آن بر مسایل اصولی محال است؛ چه آن‌که این مسایل، در زمره‌ی مباحث عقلی و عقلایی قرار دارند.

ک. استناد به «سیره‌ی متشرعه» در استنباطات فقهی بسیار دیده می‌شود؛ آن‌چه در این میان مسلم است، غفلت دانشیان از ارزیابی و تحلیل مبانی حجیت این نهاد در گستره‌ی فقه است. به نظر می‌رسد که اظهار نظر در مورد میزان کارآیی «سیره‌ی متشرعه»، در گرو اتخاذ نگاهی شمول‌گرا در ادله‌ی استنباط حکم مورد نظر و نیز بررسی شرایط حجیت هر یک از مصادیق باشد. محتمل است، با توجه به

محدودیت‌ها نهاده شده در حجیت بخشی به «سیره‌ی متشرعه»، علی‌رغم حجیت عقلی و ذاتی این نهاد، کارآیی عملی آن در مجال فقه منتفی دانسته شود.

۵. پیشینه

با توجه به بررسی‌ها و جست‌وجوهای انجام شده، تاکنون متن علمی مستقلی در بین منابع، اعم از کتاب‌ها و پایان‌نامه‌ها، مقالات و مجلات تخصصی راجع به «سیره‌ی متشرعه» نیافتیم. اصولیان امامیه، چندان که باید به تنقیح «سیره‌ی متشرعه» در بابی مستقل و مجزا نپرداخته‌اند و جست‌وجو در نرم‌افزارهای مرتبط نشان می‌دهد که تنها بزرگانی چون: سید محمد تقی حکیم در کتاب *الاصول العامة للفقهاء المقارن*، محمد رضا مظفر در کتاب *اصول الفقه*، سید محمد باقر صدر در کتب ارزشمند خود چون: *بحوث فی علم الاصول*، *المعالم الجدیة للاصول*، *دروس فی علم الاصول* و حسینی شیرازی در کتاب *بیان الاصول* درصدد آن برآمده‌اند که با اختصاص دادن بابی مستقل و بیان شقوق مسئله، به تنقیح موضوعی و دلالتی «سیره‌ی متشرعه» بپردازند و دیگر اصولیان، در ابواب پراکنده‌ی اصولی و متناسب با موضوع مورد بحث، میدان بحث از «سیره‌ی متشرعه» را نیز گشوده‌اند. به عنوان مثال: مرحوم امام رحمته‌الله در کتاب *تحریرات فی الاصول* خود ذیل مبحث «ادلّه‌ی حجیت خبر واحد»، به حجیت، شرایط و ضوابط «سیره‌ی متشرعه» نیز اشاراتی داشته‌اند.

۶. کاربردها

از آن‌جا که این بحث، ناظر بر مباحث بنیادین عرصه‌ی تفکر می‌باشد، ثمره‌ای عملی بر آن مترتب نمی‌باشد و فقط می‌تواند در جهت غنی‌سازی مکانیزم استنباط، مؤثر واقع شود و پایه برای مباحث استنباطی بعدی قرار گیرد.

۷. نوآوری

جنبه‌های جدید بودن این طرح را در چند جهت می‌توان شمارش کرد:

أ. تبیین شبکه‌ی روابط مفهومی «سیره‌ی متشرعه» و تأسیسات مشابه (عرف، سیره‌ی عقلا، سنت، اجماع، ارتکاز).

ب. تنقیح شرایط حجیت «سیره‌ی متشرعه» در پرتو اتخاذ رویکردی مقایسه‌ای با «سیره‌ی عقلا».

ج. بررسی ادله‌ی حجیت این نهاد در میان ادله‌ی لفظی و لبی و در نهایت، اثبات حجیت ذاتی آن به تقریری نو.